

er næsten utroligt, hvor mange vanskeligheder, misforståelser, intriger og skuffelser, han havde at kæmpe med. Først 1627 kunne handelstraktaten endeligt underskrives af begge parter. Men endnu samme efterår besatte Wallensteins tropper – trods hertug Frederiks forsøg på at holde sig neutral under Kejserkrigen – også de gottorpske dele af Hertugdømmerne. Nicolaus Jansenius søgte nu at hjælpe hertugen ved – via sine diplomatiske kontakter i Wien og Rom – at formå Wallenstein til at mildne besættelsen og kontributionerne i de gottorpske lande, men med ringe held. En overgang håbede man, at hertugen selv ville konvertere, men det var et forfængeligt håb.

Efter freden i Lübeck 1629 mistede også handelstraktaten det meste af sin interesse, og Frederiksstad blev ingen stor havn. Men hertug Frederik fastholdt sin velvilje overfor Nicolaus Jansenius, hvem det trods alt lykkedes at opnå og sikre religionsfrihed for den katolske menighed i Frederiksstad. I et ganske lille, udadtil anonymt kapel kunne fremover katolsk gudstjeneste fejres uhindret, og foruden de indvandrede trosflygtninge var der også enkelte konvertiter. Den kendteste af Nicolaus Jansenius konvertiter var den slesvigske kirkehistoriker Johnn Adolph Cypræus, der efter sin konversion i Köln udgav »De slesvigske biskoppers historie«.

Som sagt består Jockenhövels værk af en samling referater af de originale breve. Til yderligere styrkelse af dokumentationen er de væsentlige passager i fodnoterne gengivet i originalsproget, der naturligvis overvejende er latin. Bogens dokumentariske værdi er altså hævet over al tvivl, men på den anden side er det gået en del ud over læseligheden og overskueligheden. Det vældige fremlagte stof står så uforarbejdet for læseren, at sammenhængen og baggrunden lider derunder. Men dette skyldes nok ikke mindst, at forfatteren på grund af sin alt for tidlige død som 42-årig ikke selv har nået at give sin bog den endelige form. Klaus Jockenhövel blev født 1942 i Østpreussen og kom som barn med flygtningene til Rendsburg efter 2. Verdenskrig. Efter omfattende studier bl.a. på Vatikanets arkivskole blev han 1968 viet til katolsk præst. Sine studier af Modreformationens historie i Norden begyndte han i Würzburg 1971. Men kort efter at han var blevet sognepræst i Holsten, døde han i 1984. Det blev – som det fremgår af bogens forord – hans ven, lektor Klauspeter Reumann i Flensburg, der derefter påtog sig at sørge for, at Jockenhövels manuskript ikke gik tabt, men efter en vis bearbejdelse har kunnet udgives. Også dansk forskning vil have stor gavn af værket, der ikke blot bidrager til rekatoliceringsforsøgenes historie i Danmark og Slesvig-Holsten, men også indeholder nyt stof til den internationale politisk-økonomiske historie på Christian IV's tid.

Jørgen Nybo Rasmussen

GYÖRKY NOVÁKY: Handelskompanier och kompanihandel. Svenska Afrikakompaniet 1649-1663. En studie i feodal handel (= Studia Historica Upsaliensia 159). Uppsala, 1990. 285s. 180SKR.

Svenska Afrikakompaniet (SAK) har været forsømt af forskningen; men med den foreliggende disputats har foretagendet fået en grundig og kompetent behandling.

Denne er endda lagt meget systematisk an. De første halvthundrede sider indeholder en marxistisk inspireret diskussion af grundlæggende begreber som

handelskompagni, kompagnihandel og handel mellem forskellige samfundsformationer. Kompagnierne opfattes som førkapitalistiske redistributive institutioner, hvis organisation og arbejdsmetoder var beregnet til at kontrollere cirkulations sfæren og derigennem opnå rene overførselsgevinster (fx ved rationelt at udnytte prisforskelle i tid og rum). Denne klagørende indledning er nyttig, men bringer ikke noget nyt for en velorienteret læser. Derimod falder det rart i øjnene, i hvor høj grad danske forskere er med til at præge udforskningen af den oversøiske kompagnihandels historie.

Hovedparten af bogen udgøres af en detaljeret empirisk undersøgelse af SAK i dets handelsaktive periode fra 1649 til 1663. Denne faldt klart i tre faser, nemlig første oktrojperiode under Louis de Geers styre 1649-1654, efter hans død med kommercekollegiet som dirigerende 1654-1658 og endelig afviklingsperioden 1659-1663, som Nováky kalder direktørernes epoke. Der var hele tiden kun formelt tale om et svensk foretagende, da al skibsudredning foregik i Stade ved Elben og al handel i Hamburg eller Amsterdam, og da der hverken var tale om eksport af svenske produkter eller import til Sverige i nævneværdigt omfang. SAK's eksistensberettigelse lå i at give et statsretligt alibi for driften af en konkurrent på Guldkysten til det nederlandske Westindische Compagnie.

Skønt svenskerne kun udsendte omkring 23 skibsladninger i løbet af de første to oktrojperioder, og skønt man måtte indordne sig under de lokale vestafrikanske magthavere i et næsten feudalt forhold (med skattebetaling osv.), opfattede nederlænderne alligevel SAK som en ubehagelig konkurrent. Navnlig efter 1659, hvor både de svenske handelsmænd og kronen havde mistet interessen for selskabet, hvis direktion i stedet for at drive kompagnihandel søgte at sælge licenser til andre handlende, som så skulle kunne benytte sig af kompagniets faciliteter i Afrika.

Nováky gør meget ud af at beskrive forholdet til de afrikanske samfund. De øvrige temaer, som han behandler for hver fase, er: organisationen, finansieringen, virksomheden, privilegierne og forholdet til den svenske stat. Det fremgår, at selv om SAK's virkelighed på mange måder svarede til de samtidige danske kompagniers (fx stadige likviditetsproblemer), var der også væsentlige forskelle (fx investerede den svenske krone slet ikke i SAK, ej heller det svenske borgerskab eller udlændinge i nævneværdig grad, og fx begav man sig så godt som ikke af med trekanthandel).

Selv om kildematerialet er meget sparsomt, kaster fremstillingen en række strejflys også over Guinea-aktiviteterne under Dannebrog, især i forbindelse med episoden i 1658, hvor den centrale person på kysten, Henrik Carlof gik over fra svensk til dansk tjeneste. Her kunne man med fordel have benyttet et dansk værk som C. O. Bøggild-Andersen: *Hannibal Sehested II* (Århus 1970) til belysning af det spegede spil.

I øvrigt bør nævnes, at Nováky er velorienteret i den danske og internationale speciallitteratur, og at en af hans forcer netop er den stadige perspektivering af egne resultater. Derved får den udmærkede bog værdi ud over empirien vedkommende SAK.

Erik Gøbel